

המסקנה הפוליטית שאינה מתבקשת

על הספר "ישראלית שפה יפה" מאת גלעד צוקרמן
(עם עובד, 2008)

:: דותן ברום ואלעד הן

משפט תקין מבחינה דקדוקית) באפן בלעדי לפעלים אמביטרנזיטיביים (כלומר, שמשמשים בשתי העמדות – גם יוצאים וגם עומדים); מבנה המשפט עבר למבנה נושא-נושא-מושא (בעוד שבעברית המקראית היינו מנסחים עפ"י המבנה השמי – "ראה דני את ההר", בעברית המודרנית ננסח עפ"י מבנה הודו-אירופי "דני ראה את ההר"); גבר השימוש באוגד (במקום "כסף אינו הכל" ננסח "כסף זה לא הכל") וכמובן – נשאלו מילים רבות במגוון דרכי שאילה (ביניהן "ב"שאילה גלויה" מן היידיש: שוויצר, שפיץ, תכל'ס, גרפס, בייגלה ועוד. חלק אחר הושאל מן היידיש ע"י תרגום שדות סמנטיים יידיים למלים קיימות, כמו "מת" בהוראת "רוצה מאד" או "בוער" בהוראת "דחוף").

הישראלית, טוען צוקרמן, היא לא רה-לקסיפיקציה של היידיש (כלומר, יידיש במלים עבריות), כפי שטוענים בלשנים מסויימים, אלא יצור-כלאים חדש. הוא מציג בספר מודל חדשני,

כולנו גדלנו על המיתוס לפיו העברית היתה שפתם של אבותינו הקדומים שהילכו על פני הארץ הזאת ואז נרדמה לאלפיים שנות גלות, עד שבא הנסיך האמיץ אליעזר בן-יהודה והעירה בנשיקה. פרופ' צוקרמן מבקש לשבור את המיתוס הזה. השפה שאנו מדברים היום, אליבא דצוקרמן, היא יצור-כלאים ששואב ממקורות העברית לתקופותיה, אבל שואב לא פחות (ואולי אף יותר) משפות אירופיות שהיו שפות האם של מחדשי השפה הציונים: פולנית, רוסית, גרמנית, אנגלית ובראש ובראשונה – יידיש. לכן, אין הצדקה לכנות אותה 'עברית', שם הרומז לרציפות בינה לבין העברית העתיקה. תחת זאת מציע צוקרמן את השם 'ישראלית'.

התיזה המדעית

צוקרמן מביא שלל דוגמאות לדרך בה היידיש ושאר שפות-אירופה השפיעו על הישראלית: הגיית העיצורים הנחציים והגרונניים העבריים המקוריים אבדה והוחלפה בהגיה היידיש; מבנה ההברה שונה מהמבנה השמי המקורי שאינו סובל רצף תנועות ללא עיצורים וסובל רצף עיצורים ללא תנועות רק במקרים ספציפיים מאד; נזנחו המבנים הסינטטיים של השפה (סבא+צורן שייכות = סבי) לטובת מבנה אנליטי (סבא שלי); הותאמה מערכת הפועל השמית למערכת הזמנים הסלאבית; מיליות היחס הפכו למילים עצמאיות (אפשר לומר, למשל "נסענו ב – אם אני לא טועה – כיוון צפון", ולא רק "נסענו בכיוון צפון, אם אני לא טועה"); בוטלה משמעותו של המין הדקדוקי בשם המספר; פעלים הפכו מיוצאים (פועל שדורש השלמה של מושא אחריו – "הוא ראה אותי") או עומדים (פעלים שאינם דורשים השלמה כלשהי – המשפט "הוא הלך" הוא

כולנו גדלנו על המיתוס לפיו העברית היתה שפתם של אבותינו הקדומים שהילכו על פני הארץ הזאת ואז נרדמה לאלפיים שנות גלות, עד שבא הנסיך האמיץ אליעזר בן-יהודה והעירה בנשיקה. פרופ' צוקרמן מבקש לשבור את המיתוס הזה.

לדעת צוקרמן דוברי ישראלית אינם שוגים. ה'שגיא' היא ביחס לכללי הדקדוק העבריים. כל מה שדוברים ילידיים של ישראלית מוציאים מפיהם נאמן להגייון הפנימי של הישראלית.

ישראלית שפה יפה
גלעד צוקרמן

לעתים גם הצהרות פוליטיות. למשל, ברור לכולנו ששוודית ונורווגית הן שתי שפות שונות ויצרפתית היא שפה אחת. עם זאת, החלוקה הזאת נקבעה מתוך המציאות הפוליטית. יש בצרפתית דיאלקטים השונים זה מזה יותר מהשוני הקיים בין השוודית והנורווגית הסטנדרטיות. דוגמות נוספות הן ההתייחסות שלנו למגוון הדיאלקטים המדוברים בפי הערבים כ'ערבית', למרות שחלקם שונים אלה מאלה מאד, או ההסכמה שפרסית היא שפה הודו-איראנית ולא שמית, למרות ההשפעה המאסיבית של הערבית עליה. נראה שבתחום הגניאולוגיה, השאלה האם העברית היא שפה שמית או אירופית היא במידה רבה שאלה פוליטית המצהירה על עמדתו של הבלשן ביחס ללאומיות העברית.

יש מי שיתווכח עם הטענות המדעיות שמציג צוקרמן. רוביק רוזנטל, למשל, טוען שלמרות ההשפעות הזרות, עיקר המבנה המורפולוגי של העברית (כלומר, האפן שבו אנו יוצרים מלים) הוא שמי. גם מלים זרות נכנעות למבנים השמיים ומקבלות צורנים עבריים או משתלבות במערכת הבניינים השמית. עוד אפשר לטעון, כפי שטוען ד"ר גיא דויטשר, שהשינויים שעברו על העברית לאורך שנותיה קטנים הרבה יותר מהשינויים שעברו, למשל, על האנגלית ב-900 השנים האחרונות. לפרופ' צוקרמן יש תשובות גם לטענות הנגד האלה וחוזר חלילה. זהו פולמוס חשוב ומעניין, כל עוד הוא נותר בסד הדיון הבלשני-מדעי. הבעיה מתחילה, כפי שכבר התחלנו לתאר, כאשר הפולמוס המדעי הופך לפולמוס פוליטי בתחפושת מדעית.

המסקנה הפוליטית

הבעיה אצל צוקרמן היא הסקת מסקנות בתחום הפוליטי והנורמטיבי מהתיאוריה הבלשנית-מדעית שעוסקת במקור העברית המודרנית ובמיקומה המשפחתי בתוך שפות האדם. גם אם נקבל את התיזה של צוקרמן, לפיה העברית המודרנית היא שפה היברידית ושונה בכמה עקרונות יסוד מהעברית המקראית, אין סיבה שנקבל את המסקנה לפיה עלינו לוותר על השם 'עברית', או שעלינו לוותר על היומרה לתקן לשוני בדמות האקדמיה ללשון. לא ברור מדוע השם 'ישראלית' עדיף מאיזו בחינה מדעית. נדמה שאין סיבה 'מדעית' לשמות של שפות לאומיות אחרות בעולם. לשמות הללו יש בדרך כלל סיבה היסטורית ופוליטיות. כך למשל עומדים צביה ולדן וגיא דויטשר על כך שלגרמנית קוראים גרמנית בעברית, אלמנית

'המודל ההיברידי', שמתאר את מנגנון שאילת הלקסיקון והמבנים הדקדוקיים מהשפות התורמות האירופיות אל הישראלית. בקצרה, לפי המודל, ככל שמאפיין לשוני נמצא ביותר שפות מקור, כך רבים היו סיכוייו להתגלגל אל הישראלית. מכיוון שהישראלית היא ענין חדש ולא גלגול של העברית, צוקרמן קורא לנו להשתחרר מתפישות מקובעות ביחס אליה. למשל, דוברי ישראלית, לדעתו, אינם שוגים. ה'שגאה' היא ביחס לכללי הדקדוק העבריים. כל מה שדוברים ילידיים של ישראלית מוציאים מפייהם נאמן להגיגון הפנימי של הישראלית. בנוסף, שפתם של דוברי הישראלית אינה רזה, היא פשוט שונה מהעברית, וכוללת עושר לשוני במקומות שבהם העברית חסרה אותו. אפשר להבחין בכך

במיוחד בסלנג. את העברית, המלווה במיתוס התגלגלותה מימי המקרא ועד ימינו, הוא מכנה 'על-תנאי לאנג' - משחק מלים המתייחס ל'אלטנוילאנד' (מילולית: 'ארץ ישנה-חדשה'), רומנו המפורסם של הרצל). בכך אולי מבקש צוקרמן לומר לנו שהמיתוס הזה, על השפה העתיקה שקמה לתחיה, כמו המיתוס על העם ששב לארץ אבותיו, הוא מיתוס מעורער, חסר בסיס - מיתוס 'על תנאי'.

נקודה נוספת היא שאלת הגניאולוגיה של העברית. גניאולוגיה היא ענף במדע הבלשנות האמון על סיווג השפות לפי משפחותיהן וחקר מקורותיהן. באופן מסורתי מסווגת העברית כשפה שמית, כאשר השפות השמיות בתורן מסווגות כאפרו-אסיאתיות. פרופ' צוקרמן מבקש לערער על הסיווג המסורתי ולסווג את הישראלית כשפה אירופית. הבעיה היא שיש דרכים שונות לבחון את קרבתן של שפות זו לזו ובשטחים האפורים שביניהן משתרבות

ברור לכולנו ששוודית ונורווגית הן שתי שפות שונות ויצרפתית היא שפה אחת. עם זאת, החלוקה הזאת נקבעה מתוך המציאות הפוליטית. יש בצרפתית דיאלקטים השונים זה מזה יותר מהשוני הקיים בין השוודית והנורווגית הסטנדרטיות.

גם אם נקבל את התיזה של צוקרמן, לפיה העברית המודרנית היא שפה היברידית ושונה בכמה עקרונות יסוד מהעברית המקראית, אין סיבה שנקבל את המסקנה לפיה עלינו לוותר על השם 'עברית', או שעלינו לוותר על היומרה לתקן לשוני בדמות האקדמיה ללשון.

בצרפתית, סאקסית בפינית, בכל שפה על שם שבט גרמאני אחר. הגרמנים עצמם קוראים לשפתם 'דויטש' שפירושו בערך 'עממית' וברוסית שמה של הגרמנית מתרגם בערך 'לשפת האילמים'. לבטח לא סיבות מדעיות הן שהובילו לכל השמות הללו. זאת גם הבעיה בקריאתו של צוקרמן לביטול ה'תקן' של השפה העברית: השפה העברית התקנית והמוסדות הממלכתיים שמקיימים אותה הם נורמה מודרנית לעילא, ומקבילותיהם מתקיימות במדינות רבות. כל טענה בדבר הצורך בביטול התקן הלשוני צריכה להיסמך לא על טיעונים בלשוניים, אלא על טיעונים חברתיים. נראה שאין זו דרכו של צוקרמן.

המסקנה אינה מתבקשת

המסקנה המשותפת לצוקרמן והפוסט ציונים היא שלילת הריבונות מהעם היהודי ומדינתו באופן פרטיקולרי ויוצא דופן (דרישות דומות אינן מופנות כלפי עמים אחרים), על בסיס טענה אוניברסליסטית לכאורה. נראה שהתיזה הבלשנית והמסקנות הפוליטיות מתקיימות אצל צוקרמן (כמו אצל הפוסט-ציונים) בנפרד זו מזו. ניתן היה לכתוב ספר על התיזה הבלשנית הזו בלי המסקנות הפוליטיות והיא היתה נשארת תיזה מעניינת וראויה לעיון. מה שהתיזה עושה הוא להעניק איצטלה כמו-מדעית למסקנות, אף אם הן לא נובעות ממנה. וגם כאן השיטה דומה לשיטות הפוסט ציוניות. ואולי, בסופו של דבר, המסקנות הפרובוקטיביות נובעות רק מחשיבה שיווקית מבריקה. הפולמוס סביב צדדיו הפוליטיים של הספר בודאי רוגש ומקדם מכירות טוב הרבה יותר מדיון אקדמי מנומנם בבלשנות.

בגישתו של צוקרמן יש שכפול מעניין של צורת הטיעון של חלק מההוגים הפוסט ציוניים. לפי צוקרמן, העברית המודרנית אינה מה שסיפר לנו הנרטיב הציוני (שפת אבותינו שחזרה מן המתים). המסקנה האופרטיבית – יש לשלול מן העברית, מן הציונות וממדינת ישראל דברים שהם מובנים מאליהם עבור עמים ומדינות אחרות (שהסיפור המכונן שלהן עלול להתגלות ככוזב לא פחות): את היכולת להציב נורמה לשונית תקנית, אפילו תהיה שונה מהשפה המדוברת; את הזכות לקרוא לשפה בשם שהוא חלק מכינון הזהות הלאומית. כך ובדומה מנוסח הטיעון הפוסט ציוני הקלאסי: הסיפור הציוני על רציפות היסטורית וקדמוניות היהודים בישראל הוא שקר, ולכן אין ליהודים בני זמננו את זכות ההגדרה העצמית שיש לעמים אחרים. אין זה מעלה או מוריד לצורך הטיעון כמה ה'שקר הציוני' אכן שקרי, ובודאי שלא משנה כמה המיתוסים הלאומיים של מדינות אחרות אמיתיים.

כך מנוסח הטיעון הפוסט ציוני הקלאסי: הסיפור הציוני על רציפות היסטורית וקדמוניות היהודים בישראל הוא שקר, ולכן אין ליהודים בני זמננו את זכות ההגדרה העצמית שיש לעמים אחרים. אין זה מעלה או מוריד לצורך הטיעון כמה ה'שקר הציוני' אכן שקרי, ובודאי שלא משנה כמה המיתוסים הלאומיים של מדינות אחרות אמיתיים.

דוֹתָן בְּרוֹם הוּא חֵבֵר קְבוּצוֹת הַבְּחִירָה שֶׁל הַמַּחֲנוֹת הָעוֹלָם וְאוּלַי יֵהִי בִלְשׁוֹן כְּשֵׁיחִיָּה גְדוֹל.

אַלְעָד הֵן הוּא חֵבֵר קְבוּצוֹת הַבְּחִירָה שֶׁל הַמַּחֲנוֹת הָעוֹלָם, חֵבֵר יוֹסֵ"ד וְחֵבֵר כּוֹחַ לְעוֹבְדִים.

✉ dotan.brom@gmail.com
✉ eladhen@yesod.net

קצרה בקרחה

העידן החדש של יחסי האנוש במקומות העבודה: "בניסיון לסחוט יעילות מקסימלית ממאות אלפי עובדיהם, ארגוני הענק הבינלאומיים הופכים כל עובד ועובד לדור"ן נתונים ממוחשב. התוכנה עוקבת מסביב לשעון אחר פעולותיהם של עובדי ארגונים. היא מתעדת את כל מעשיהם, מתפוקתם בכל שעה, דרך ניתוח שיחות הטלפון שלהם והקשות המקלדת שלהם ועד לתיעוד מיקומם הפיזי בכל רגע. את המידע המקיף שהיא אוספת על כל אחד מהעובדים היא מעבדת לפרופיל אישי ומדוקדק, באמצעות אלגוריתמים מתמטיים התוכנה מנבאת את הצלחתו של העובד במשימות שונות, את התאמתו לתפקידים שונים ואת ההשלכות של קידומו, פיטוריו או העברתו בין מחלקות – ועל בסיס החישובים האלה מפיקה המלצות שמשמשות את המנהלים האנושיים בארגון." (כלכליסט, 10.7.17)